

אחדות הציונות הדתית בדרכו של הרב דרוקמן

לקראת סוף הביוגרפיה שכתב אלישיב רייכנר על רבנו הרב חיים דרוקמן – 'הנני', מתואר המעבר המאוחר שהתחולל ברב ממי שהנו בעל "תודעת התלמיד", למי שצריך ליטול על עצמו את התפקיד המנהיגותי של "זקן רבני הציונות הדתית" (עמ' 236):

הבחירה הלא־רשמית ברב דרוקמן כזקן רבני הציונות הדתית נבעה גם מאישיותו המנהיגותית, המאחדת, המפייסת והמכילה את גווניה השונים של הציונות הדתית. כבר בצעירותו כאיש ההנהלה הארצית של בני עקיבא, מצא הרב את עצמו כמחבר ומגשר בין אנשי הקיבוץ הדתי שהובילו אז את התנועה לבין חניכיו משבט 'איתנים', בחורי הישיבות. התמורות שחלו בתוך הציבור הדתי לאומי הביאו לכך שגם עשרות שנים לאחר מכן מצא הרב דרוקמן את עצמו כמחבר ומגשר, אך הפעם היה מדובר בדור כלל בחילוקי דעות בתוך עולם הישיבות הדתי לאומי שגדל והתרחב.

בריאיון שנערך עם הרב לעלון השבת 'עולם קטן' (גיליון 593, י"א בניסן ה'תשע"ז), הוא נשאל: "אם ילדינו כבר לא הולכים בהכרח לאותה תנועת נוער, אם יש קבוצות שלמות בציונות הדתית שלא נפגשות ונראה שלא יתחתנו ביניהן, האם עדיין מדובר בציבור אחד?". על כך השיב הרב בהחלטיות:

אני חושב שזה בוודאי ציבור אחד, כי צריך לבחון זאת לאור הדברים המהותיים שמאפיינים את הציונות הדתית: היחס למדינה, לתקופה שאנו חיים בה, היחס לכלל ישראל והשותפות עם שאר חלקי הציבור, כשהכול מתוך תורה. אלו הדברים שמאפיינים את הציונות הדתית ובהם כולנו מאוחדים... ודאי שיש דברים מסוימים שהייתי רוצה שיהיו טובים יותר אצלנו, כגון ברמת ההקפדה במצוות, אבל לא צריך להפוך זאת למחלוקת מהותית. אפילו לא אגיד שהמשותף רב על המפריד, אלא יותר מזה – קיים מכנה משותף ברור.

הרב דרוקמן לא היה רק "פרשן" שמתבונן על הציונות הדתית מן הצד, אלא הוא היה שותף פעיל ומרכזי – אולי המרכזי בדורו – לשמירה על אחדות הציונות הדתית. באישיותו, בהנהגתו הציבורית ובתורתו, היווה הרב בריח תיכון שחיבר בין דמויות ותתיזרמים מן הציונות הדתית, שנראה היה שהולכים ומתרחקים זה מזה. גם בדרכו הפוליטית ביקש הרב דרוקמן לשמור על הציונות הדתית מאוחדת, הגם שבדרך כלל הוא מצא את עצמו מימין לזרם המרכזי מבחינה מדינית ודתית.¹

במאמר זה אבקש לעמוד על כך שהחלטה זו של הרב דרוקמן, להעמיד את אחדות הציונות הדתית כערך מרכזי במערכת שיקוליו ובמנהיגותו, לא הייתה מובנת מאליה כלל ועיקר. אצל רוב חבריו לבית המדרש של מרכז-הרב, בית גידולו הרוחני, לא ראינו הדגשה כל כך חזקה של ערך זה. נבקש אפוא להבין מדוע זה באמת ערך, כיצד

¹ היה לכך רק יוצא אחד מן הכלל, כשבשנת תשמ"ג פרש הרב דרוקמן מן המפד"ל, על רקע אכזבתו מפשרנותה במספר סוגיות מהותיות. יחד עם חברים נוספים הוא הקים את מצ"ד – 'מחנה הציונות הדתית'. כעבור פחות משנתיים חזרו אנשי מצ"ד בראשות הרב דרוקמן למפד"ל, ומאז הוא סירב לנטוש את מפלגת האם, גם כשקמו חלופות שלכאורה התאימו יותר לאידיאולוגיה שלו.

התבטא ערך זה אצל הרב דרוקמן, על אלו יסודות בהנהגתם של רבותיו נשען הרב, ומדוע תפיסתו על חשיבות האחדות של מגזר אחד בעם ישראל לא זו בלבד שלא סתרה, אלא אף השלימה, את שייכותו העמוקה לכלל העם.

הרב דרוקמן "התגלגל" לציונות הדתית כמעט במקרה. בגיל 12 הוא הגיע בגפו לארץ ונטה בתחילה להצטרף לבית ספר ברוח אגודת ישראל החרדית, אך בסוף בחר ב'מוסד עלייה' בניהולו של הרב יהושע בכרך, איש המזרחי (ע"פ 'הנני' עמ' 35-36). כעבור שנתיים, בשנת תש"ו, שמע על תנועת בני עקיבא מפי הרב משה צבי נריה והוא הצטרף לתנועה (שם עמ' 39). הצעד הבא היה הצטרפות לשיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה לשנה, ולאחר מכן פעילות אינטנסיבית בבני עקיבא, בתחילה כמדריך בסניף רמת-גן ובהמשך, כחלק משירותו בגרעין נח"ל, כקומונר. בשנת תשי"ב, והוא בן 19 בלבד, הוא כבר נעשה חבר בהנהלה הארצית של בני עקיבא (שם עמ' 54), מעמד שלא השתנה מאז ועד לפטירתו בגיל 90!

השייכות הפנימית והארגונית לבני עקיבא ולפועל המזרחי היא שחיברה בין הרב דרוקמן לבין מי שנעשה למורו ורבו, הרב צבי יהודה קוק. הקשר ביניהם התפתח בהדרגה, בתחילה במסגרת תפקידו בהנהלת בני עקיבא, וביתר שאת עת יזם הרב דרוקמן הוצאה לאור מחודשת של 'אורות התשובה' של הרא"ה קוק, בשיתוף עם הרצי"ה (שם עמ' 72-73). לאחר תקופת שליחות בארה"ב ואחריה תקופה עם חבריו לגרעין בקיבוץ סעד, החל הרב דרוקמן ללמוד בקביעות במרכז הרב, שם כבר למדה קבוצה משמעותית של חניכיו משבט 'איתנים' בבני עקיבא. הרב היה לתלמיד מן המניין במשך חמש שנים, שבהן העמיק הקשר ההדדי בינו לבין הרצי"ה, עד שבשנת תשכ"ג שלחו הרצי"ה לעמוד בראשות הישיבה התיכונית 'אור-עציון' במרכז שפירא. הקשר נמשך גם בשנים שלאחר מכן, ובשנת תשל"ז הרצי"ה היה הכוח המכריע שהביא להשתלבותו של הרב דרוקמן בפוליטיקה, במסגרת המפד"ל.

הרצי"ה ראה ברב דרוקמן את אחד מתלמידיו החשובים. תקצר כאן היריעה מלתאר את מכלול הביטויים שהיו לכך, ועל כן אסתפק בשניים בולטים.

באלול תשכ"ו, כתב לו הרצי"ה דברי ברכה חמים לרגל הוצאת מהדורה נוספת של 'אורות התשובה' בעריכתו:
ויעמוד על הברכה המיוחדת, המכופלת והמשולשת, ממקור אמירתה בתורה, חביבי הנעלה והדגול בתורה ויראת ד' טהורה, וחמודות מדותיהן ועוצם פעליהן להרבצתן והזרבתן, הרב ר' חיים דרוקמן שליט"א, ראש ישיבת 'אור-עציון' אשר באיזור 'שפיר'.

ובשנת תשל"ז, כשהמפד"ל חברה לראש הממשלה החדש מן הליכוד, מנחם בגין, תבע הרצי"ה בכל עוז שהרב דרוקמן יתמנה להיות שר החינוך מטעם המפלגה. הוא נאבק רבות לשם כך, ובין השאר אמר בריאיון ל'קול ישראל':

שר החינוך ר' חיים דרוקמן הוא טבעי, צודק ונכון, וכבוד למדינת ישראל... ר' חיים דרוקמן הוא אדם גדול... ברור ופשוט ומובן שר' חיים דרוקמן הוא צריך להיות והוא יהיה שר החינוך.

כידוע, תקווה זו לא התממשה, אולם יש בדברים אלו כדי להעיד על יחסו החם והמיוחד של הרצי"ה לתלמידו. בין מרכז הרב של הרצי"ה לבין שאר הציונות הדתית היו לא מעט פערים, אם במישור הרוחני-אידיאולוגי ואם במובן הפרקטי-מעשי. הפתרון הפשוט למתח זה היה לראות בישיבה ובעולמה זהות חדשה, ולהתמסר רק לה, תוך זניחת שייכות קודמת לציונות הדתית הרחבה יותר. לא אחת ניתן היה לשמוע מפי בוגרי הישיבה ביטויים

של הסתייגות מחלקים שונים של הציונות הדתית, ובפרט מבני עקיבא. דרכו של הרב דרוקמן הייתה הפוכה. גם כשנעשה לדמות מרכזית בבית המדרש המתחדש של מרכז-הרב, הוא מעולם לא שכח מהיכן בא. שייכותו לציונות הדתית בכלל, ולתנועת בני עקיבא בפרט, הייתה מלאה ואוטנטית. הוא תמיד חש בנוח כשלבש את חולצת התנועה של בני עקיבא, גם בגיל זקנה ושיבה (ראה לדוגמה 'הנני' עמ' 193), ובגיל 80 נשא בגאון את דגל התנועה, כפי שמתאר מזכ"ל בני עקיבא לשעבר דני הירשברג, כחלק מתיאור של אחד ממסעות התנועה לפולין שבו השתתף הרב ('הנני', עמ' 199):

בגיל גבורות, הרב דרוקמן נסע במשך שבוע שלם באוטובוס יחד עם קומונריות צעירות ופעילים. היה מרשים לראות אותו רוקד איתנו, שר איתנו ואוכל איתנו כאחד החברים בתנועה, ובמקביל מוביל, מחנך ומנהיג. ביקרנו במהלך המסע בעיירה סלבקוב, שבו התגוררו חברי קיבוץ עובדיה של בני עקיבא לפני עלייתם לארץ. הרב החזיק שם בידו דגל בני עקיבא, קיים איתנו מפקד ושר את השירים שלימד את חניכיו לפני 60 שנה.

מעניין להשוות בין תיאורים אלו, לבין דבריו של הרב דוד ברמאיר, שהספיד את הרב דרוקמן בישיבה לבוגרי צבא בעלי. הרב ברמאיר היה חבר ב'בני עקיבא' בארה"ב, וכך פגש את הרב דרוקמן שנהג, במשך שנים רבות, להגיע למחנות הקיץ של התנועה שם לתקופה ממושכת. כך סיפר הרב, שנעשה לימים ר"מ בישיבת 'אור-עציון':

הפעם הראשונה שפגשתי תלמיד חכם ארץ-ישראלי, לא רק רב מארץ ישראל אלא תלמיד חכם ארץ-ישראלי, זה היה בסמינר של בני עקיבא בפנסילבניה. הציציות שלו היו מסודרות סביב החגורה, חולצה בפנים, בלי חליפה, וכל השיעורים היו בעברית... בחורף הרב חיים בא שוב לאמריקה והגיע גם לעיר שבה גדלתי – שיקגו; הוא בא לדבר עם התנועה הבוגרת, עם המזרחי, וגם אתנו, בני עקיבא. אני זוכר שרצתי כדי לקבל את פניו בשדה התעופה, היינו באיחור קל והגעתי בדיוק כשהבן אדם האחרון יורד מן הטיסה הזאת, וזה לא היה הוא, אלא בן אדם עם כובע "המבורג" ו"פראק". חשבתי שהחמצתי את הרב חיים, עד שהסתכלתי שוב על איש זה היטב וראיתי שזה הוא! צחקתי כשראיתי אותו לבוש כך, אז הוא הוריד את המזוודה, חיבק אותי ואמר: "נכון שזה מצחיק, אבל ככה מצפים בחוץ לארץ לראות רב".

הנה כי כן, כשפגש מבוגרים בחו"ל ידע הרב להיראות כפי שהם ציפו שרב יראה, אבל לאמתו של דבר הוא חש שזו תחפושת; לעומת זאת, כשהיה לבוש בחולצת תנועה ואוחז בדגל התנועה היה זה טבעי לגמרי עבורו! כאמור, הזדהותו העמוקה עם כלל הציונות הדתית לגווניה לא הייתה רק עניין של רקע סוציולוגי או יחס נוסטלגי כלפי חוויות ילדות ונעורים, שהרי רבים מחבריו לבית המדרש באו מרקע דומה אך הלכו בדרך שונה. הייתה זו הכרעה מודעת, שהשתתפו בה השכל והלב גם יחד. הרב דרוקמן לא היה מודע פחות מתלמידי חכמים אחרים לחסרונות שקיימים בציבור הציוני-דתי, אולם הוא היטיב להבין שהיתרונות הגדולים שיש בקבוצה זו הם בולטים וחשובים, ושהדרך לרומם את הציבור הוא – כפי שהרבה לומר בהקשרים רבים – "קמעא קמעא". זה מפתח לחשוב שניתן לייסד קבוצה חדשה שיהיו לה רק היתרונות והמעלות, אולם במבחן המציאות לא נמצא תחליף לזרם המרכזי של הציונות הדתית.

כשם שילדים זקוקים לאהבה לאמותנית, להבנה שהוריהם אוהבים אותם ונותנים בהם אמון יהיה מה שיהיה, כך גם לענייננו. הרב דרוקמן צמח להיות דמות אבהית עבור הציונות הדתית, ולא ניתן למלא תפקיד כזה בלי לאהוב באופן לא מותנה. יש צורך במבקרים, יש תפקיד לקפדנים, אולם כל אלו יכולים להביא ברכה רק כשיש תשתית של אמונה ואהבה, עין טובה, הכלה וענוותנות. את התשתית הזאת הניח הרב דרוקמן.

לכאורה לא מצאנו בתורה ערך לבנייתה וטיפוחה של קבוצה מוגדרת באוכלוסייה. במקורותיה הפנימיים של התורה, בוודאי במשנתו של הרב קוק, יש עיסוק מרובה בכנסת ישראל, בתור הנשמה הפנימית והכללית של נשמות ישראל שבכל הדורות. כן ניתן למצוא מקום וערך לשבטיות, כרכיב לכתחילאי ומכוון בזהות הכלל-ישראלית, כפי שעולה מברכותיהם הנפרדות והייחודיות של יעקב אבינו לבניו בפרשת 'ויחי' ושל משה רבנו לשבטי ישראל בפרשת 'וזאת הברכה'; אולם קיומן של קבוצות נפרדות ומוגדרות בתוך עם ישראל, גם אם הן בעלות מכנה משותף רעיוני חשוב, הוא בעיקר תופעה של הדורות האחרונים. במאמרו של הרב קוק 'מסע המחנות' (מאמרי הראיה עמ' 76-77) הוא מבכה את קיומם של מגזרים נפרדים באומה, בעלי שמות שונים, וקובע נחרצות ש"אין לנו עצה אחרת, אמנם, כי אם להסיר את שמות הבעלים הללו מעל מחנותינו"². עם זאת, גם בהנהגתם של הראי"ה והרצי"ה ניתן למצוא את המקום לטיפוחה של הציונות הדתית כקבוצה בעם ישראל. הציונות הדתית היא המשך לתנועות 'המזרחי' ו'הפועל המזרחי'. כידוע, בשלב מסוים מצא לנכון הרב קוק להקים תנועה אחרת, בשם 'דגל ירושלים'. תנועה זו לא כל כך התרוממה, ואחרי פטירתו של הרב קוק דעכה לחלוטין, אולם עצם הקמתה יכולה לשמש עדות לכך שהרב קוק חש שיש צורך בקומה נוספת, שלא הייתה קיימת לטעמו בתנועת המזרחי. על ההבדלים בין התנועות הללו ועל הסיבה להקמת תנועה נפרדת כבר נכתב רבות, אולם מן הראוי לדעת שגם לאחר מהלך זה, בין הרב קוק לאנשי המזרחי והפועל המזרחי, התקיים קשר הדדי מיוחד וחם.

על יחסם של אנשי המזרחי לרב קוק ניתן ללמוד מדברי מנהיג התנועה במשך שנים רבות, הרב פישמן-מימון (שרי המאה, חלק ו' עמ' 295):

דעותיו והשקפותיו [של הרב קוק] על תחיית האומה בארצה וברוח תורתה היו גלויות ומפורשות, מוארות ומוסברות ביחוד – לנו, לכל אלה שעמדו אז בתוך מחנה המזרחי. כל ישותנו היתה מתרעדת לכל מאמר וניב שהיה יוצא מפיו ומעטו. איזה קשר-מסתורין היה קיים בינו ובין המזרחי. הוא היה רבנו, ואנחנו תלמידיו, היינו שותים בצמא את דבריו ואת מאמריו, הוא היה עשיר ברעיונות, וכשהיה מדבר אתנו, היו דברים צפים כשמן, ונקלטים לתוך נפשותינו. בשיחותיו אתנו, היה יודע איך לנגוע במיתרי-לבנו וכיצד להרעידם ולדובבם. את געגועינו אנו, געגועי המזרחי ושאיופתיו לגאולה ולקדושה היה עושה חומר-בוער ומבעיר לשיחתו.

גם הרב קוק מצדו הפגין חיבה רבה למזרחי ואולי עוד יותר מכך לפועל המזרחי. באיגרת מיוחדת לכבוד עשרים שנה להיווסדה של התנועה, בשנת תרפ"ב, הוא כתב (איגרות הראיה ד, איגרת א'קלב):

אמנם ישנם רבים בתוכנו ובתוכם גם כותב הטורים האלה, שמצטערים בכלל על כל מיני פרודים וכל מיני התאגדויות מיוחדות ומובדלות שבתוכם; אנחנו, חפצים היינו כי נהיה מה שאנו צריכים להיות: לגוי אחד בארץ, לגוי הנושא וסובל על שכמו את עול בנין ארצו ותחית אומתו בכל המובנים, בחומר וגם ברוח, בקודש וגם בחול. ואולם, לדאבונו, למרות מה שאנו מרגישים את ערך האחדות הדרושה והנחוצה לנו – הנה המציאות המרה מטפחת על פנינו... לפי מצב הרוחות והדעות מוכרחים אנו עדיין להיות

² מעניין בהקשר לכך מכתבו של הרב צבי יהודה לסופר י.ח. ברנר הי"ד, שנכתב בעת שהיה הרצי"ה בן 16 (!) בלבד, ובו הוא מבקש לצייר את אביו כמי שעומד בין המחנות השונים (היישוב החדש והיישוב הישן), ומבקש להביא לידי הכרות הדדית והשלמה הדדית ביניהם (צמח צבי, חלק א' עמ' א-ב).

בבחינת "עדרים עדרים", עדר עדר לבדו, עד שיבוא היום המאושר "ונאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר", עד שיתאספו כל חלקי האומה להסיר את לביהאבן מעל פני בארהחיים של העבודה הלאומית הכללית, אותו לביהאבן הגורם לפרוד הלבבות ולריבימזנים בין אחים.

הנה כי כן, לפי הרב קוק אנו עדיין לא בשלב הפוסט־מגזרי שאנו מייחלים לו, עדיין יש צורך במגזרים שונים שיישאו כל אחד את דגלו הייחודי, וכל זמן שזה המצב, אזי:

צריכים אנו לדון ולמצוא את הצדדים החיוביים שישנם בכל חטיבה מיוחדת, בכל כח מסודר ומאוגד העוסק בתחיה ובבנין. ומה רב הוא הרכוש של הצדדים החיוביים שישנם בתוך המזרחי, ברוחו ובהשפעתו בעבר, בפעולותיו בהווה ובשאיפותיו לעתיד.

הרב קוק מכיר אפוא בצורך שבקיומם של מגזרים, הוא אומר שיש לעמוד על החיוב שיש בכל מגזר ("חטיבה מיוחדת", כלומר חלק ספציפי), ומתוך כך הוא מבטא את הערכתו העמוקה למזרחי, ובהמשך האיגרת אף מביע את תקוותו שתנועה זו תצליח, מכוח השפעתה המעשית והתרבותית, לקדש את הדעה הלאומית, כלומר לרומם את כלל התנועה הציונית ולחברה אל הקודש.

גם לתנועת בני עקיבא הספיק הרב קוק להפגין יחס של קירוב וחיבה מיוחדים. הרב נריה, שלמד בישיבת מרכז הרב בימי הראי"ה והיה גם מן הפעילים הבולטים בבני עקיבא כמעט מתחילתה, הקדיש בספרו 'בשדה הראי"ה' פרק שלם ל"יחס מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לתנועת 'בני עקיבא'. הרב נריה מעריך שם שלצד הסתייגותו של הרב קוק מן העירוב בין בניס לבנות בתנועה, הוא הבין היטב שבני עקיבא מהווה הצלה גדולה עבור צעירים רבים. הוא מספר שם בין השאר על צאצא של אדמו"ר, שבתו הצטרפה לבני עקיבא. אביה לא היה שבע רצון מכך, על רקע המצב הדתי בתנועה, שלא היה מספק לשיטתו. הוא ביקש מהרב קוק להשפיע על בתו לעזוב את התנועה. וכך מתאר הרב נריה את שאירע (בשדה הראי"ה עמ' 572):

כשגמר האב להציג את ענינו ובקשתו, שאל אותו הרב: האם זו בת יחידה לך? לא – השיב האב – יש לי שתי בנות וזו הצעירה.

ומה עם הבכירה? – המשיך הרב ושאל.

אה – נאנח האב – על הבכירה לצערי אני לאחר יאוש. כאן גם הרב לא יכול לעזור לי. למה? מדוע? – תמה הרב.

כן – השיב האב – היא הלכה ל"נוער העובד".

אם כן – גמר הרב – מה אתה רוצה? תשמח שבתך השנייה הולכת ל'בני עקיבא'.

על הקמת סניפים חדשים של התנועה בפתח תקווה, בני ברק וכפר סבא, בקיץ תרצ"א, מעיד הרב נריה שהרב קוק אמר לו בשעתו: "אין לך דבר קדוש מזה!" (שם עמ' 574), וזאת לאור הבנת ההתמודדויות החינוכיות הקשות שהנוער הדתי עמד בפניהן בשנים אלו. ולקראת כנס מדריכים של בני עקיבא בחול המועד פסח תרצ"ד, קיבלו הרב נריה וחברו ר' אליעזר אלינר מכתב מידי הרב קוק, שנפתח במילים "יקירי לבני עקיבא".

את אותו היחס שפגש הרב נריה אצל הראי"ה ביחס לבני עקיבא, פגש הרב דרוקמן אצל הרצי"ה. בשנת תשי"ב שלח הרצי"ה איגרת ברכה לוועידה הארצית של התנועה, שנפתחה במילים דומות להפליא לאלו של אביו: "יקירי מאד בני עקיבא". ובשנת תשי"ד, נענה הרצי"ה ברצון להזמנה של "חיימקיה" מבני עקיבא להתלוות אליו לפתיחת תערוכה לכבוד 25 שנים להקמת התנועה (כמתואר ב'הנני' עמ' 71-72).

ודאי שלראי"ה ולרצי"ה הייתה גם ביקורת על המזרחי, על הציונות הדתית שצמחה ממנה ועל תנועת בני עקיבא, אולם הם ידעו כיצד להפריד בין ביקורת זו לבין הצד העיקרי והחיובי, ובכך הותירו לדמויות כמו הרב נריה

והרב דרוקמן את המרחב הדרוש להם כדי להיות חלק אינטגרלי מן התנועות הללו. דווקא בדרך זו, הצליחו הרב נריה והרב דרוקמן לרומם את הציונות הדתית מבחינה רוחנית ודתית, וקשה לצייר את דמותה היום אלמלא השפעתן של שתי דמויות אלו, שהיה להן הרבה במשותף. תמיד ניתן לדון בפרט זה או אחר, ולתלמידים שונים יכולים להיות תפקידים שונים וממילא יכולה להינתן להם הדרכה שונה, אולם לרב דרוקמן היה על מה לסמוך כששילב בתוכו את תורתם של הראי"ה והרצי"ה עם מסירותו לציונות הדתית והזדהותו עמה.

אחר כל זאת, מן הראוי להדגיש שהמגזריות אצל הרב דרוקמן לא הייתה מן הסוג המפלג, שיש בו עין רעה כלפי מגזרים אחרים. מרכז הגותו של הרב דרוקמן היה עם ישראל כולו, והוא הצטיין באהבת ישראל נלהבת, ללא הבדל בין בני קבוצה זו או אחרת.

בדרשתו לפרשת 'נצבים', שעוסקת בערכה של אחדות ישראל, הוא אמר ('התורה לדורנו – בשערי הארץ', עמ' 296):

אחדות ישראל היא ערך ראשון במעלה. הדרך להתמודד עם נפילות רוחניות בעם איננה באמצעות קריעת העם ופיצולו לשבטים. אכן, צריך למצוא את הדרך להתמודד עם הבעיות שקיימות, אך יחד עם זאת חובה לדאוג גם לשמירת אחדות העם. זה אכן מסובך ומורכב, אך אין אפשרות אחרת!

ובאמת, לאורך ספריו הרבים, שהעשירו את בתי מדרשנו בשנים האחרונות, אנו מוצאים אינספור התייחסויות אל כלל ישראל, אל ייעודו של העם היהודי, אל מדינת ישראל כראשית צמיחת גאולתו של העם כולו, ורק מעט מאוד התייחסויות אל הציונות הדתית כקבוצה נפרדת. החיבוק החם שהעניק הרב דרוקמן כל ימיו לציונות הדתית היה רק ביטוי ספציפי של אהבתו הגדולה לכלל עם ישראל. כך עולה, בין השאר, מדבריו בספרו 'התורה לדורנו – מעשי אבות' (עמ' 222-223):

כשם שאיננו מוותרים על אף אות בתורה, וכשם שאיננו מוותרים על אף שעל מארץ ישראל – כך איננו מתייאשים מאף יהודי, כי כל אות בתורה היא קודש, כל שעל מארץ ישראל הוא קודש, ובכל אדם מישראל יש ניצוץ של קודש, היכול להשתלח לשלהבת קודש! ואין לומר, שכך היה בדורות הקדומים בלבד... שכן, גם בדורות האחרונים אנו מוצאים אנשים יחידים אשר לבדם הקימו מפעלים עצומים, ובכוח אמונתם חוללו מהפכות רוחניות. נביא לכך דוגמה אחת בלבד, מני רבות.

הציונות הדתית היא הדוגמה שהרב מביא לניצוץ הקודש שיש בכל אדם מישראל:

אנו מכירים היום את הציבור הדתי-לאומי כציבור גדול ומשמעותי בחברה הישראלית. אמנם, לא תמיד זה היה כך. ישיבת בני עקיבא הראשונה הוקמה בכפר הרוא"ה, לפני כשבעים וחמש שנים. בזמן שהוקמה, יצא ספר העוסק בחינוך היהודי, ובתוכו התייחס פרק אחד למעמד הישיבות בישראל. בסיכום הפרק נכתב: "הישיבות הן נחלת העבר ולא נשוב אליהן עוד". מתוך הסתכלות "ריאלית", באותה התקופה המסקנה נראתה הגיונית. אולם כנגד אותה "ריאליות", אנו עומדים היום, ועינינו רואות עולם ישיבות פורח ומשגשג, ברוך ד'. כל זה התחיל מקומץ של נערים, שהחליטו להקים ישיבה! מן הסתם צחקו להם בתחילה, הסתכלו על פועלם כמעשה ילדות. אך אט אט קמו עוד ועוד ישיבות. במשך הזמן קמה גם האולפנה הראשונה לבנות ואחריה עוד אולפנות רבות. בהמשך קמו גם ישיבות ההסדר והישיבות הגבוהות, מכינות קדם צבאיות ומדרשות לבנות. נבנה עולם תורה ציוני אדיר, ומתוך כך אנו רואים בעינינו את המהפך! המהפך הזה השפיע בתחילה על הציבור הדתי – ובהמשך על כל

המדינה! זו עובדה שלא ניתן להתכחש לה. וממה התחיל הכל? – משלושה עשר נערים, שהלכו עם הרב משה צבי נריה זצ"ל לייסד ישיבה בכפר הרוא"ה.

ובאותו ריאיון שהוזכר לעיל ליעולם קטן, נשאל הרב דרוקמן כיצד ניתן לחנך לגאוות יחידה בציונות הדתית מבלי שזה יוביל להתנשאות ולזלזול באחרים, וכך השיב:

אני חושב שהמסר שלנו לצעירים צריך להיות שהדגש הוא על הדרך. יש הבדל בין האמירה "אני טוב יותר מההוא", לאמירה "לא שאני טוב יותר, אבל הדרך שאני הולך בה היא דרך של אמת". זה לא האדם, לא הכישורים שלו, לא המידות שלו, אלא הדרך. הדרך שלנו היא אמתית. מובן שצריך לחנך גם לאהבת ישראל, לאהוב את כולם באמת.

כללו של דבר, העיקר הגדול בתפיסתו של הרב דרוקמן היה אהבת עם ישראל בכללותו ואמון בכוחו. חשיבותה של הציונות הדתית הייתה בעיניו בכך שהיא עשויה להיות ציבור מרכזי שיסייע בהארת הדרך לכלל העם.

כשנלקח הרב דרוקמן מעמנו, רבים חשו שמדובר לא רק באבידה של תלמיד חכם גדול, מחנך ומנהיג, אלא גם בסופה של תקופה. בעיני רבים, ובהם כותב שורות אלו, הוא היה הדמות האחרונה שהצליחה לחבר את כלל הציונות הדתית ההולכת ומתגוונת. לאור החשיבות העצומה שהוא ייחס לאחדות הציונות הדתית, נראה שחלק עיקרי בצוואתו הרוחנית הוא שמירה על אחדותו של ציבור זה. ואם הדבר כבר לא יוכל להיעשות בידי איש אחד, יקומו רבים ובכוחות משותפים ישמשו כגשר חי של אחדות, אהבה ואמון, תמיד מתוך תקווה שהאחדות בציונות הדתית תסלול גם את הדרך לאחדות הכה נחוצה לנו בכלל עם ישראל.